

8. Криминология: Общая часть : [учебник] / [Н.А. Беляев, И.В. Волгарева, Н.М. Кропачев и др.] ; под ред. В.В. Орехова. – СПб. : Изд-во Санкт-Петербургского ун-та, 1992. – 216 с.

9. Кальман А.Г. Словарь криминологических и статистических терминов / А.Г. Кальман, И.А. Христич. – Х. : ИИПП АПрН Украины ; Гимназия, 2001. – 96 с.

10. Ястребов В.Б. К вопросу о понятии криминологической характеристики преступлений / В.Б. Ястребов // Вопросы борьбы с преступностью. – Вып. 37. – М. : Юридическая литература, 1982. – С. 14–20.

ТЕРТИШНИК В. М.,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінально-
правових дисциплін
(Університет митної справи
та фінансів України)

ЛАМАНОВА І. С.,

студентка
(Університет митної справи
та фінансів України)

УДК 343.2

ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ ПОСЯГАННЯМ НА КУЛЬТУРНІ ЦІННОСТІ УКРАЇНИ

У статті аналізуються міжнародно-правові засоби охорони культурної спадщини, розкриваються проблеми відповідальності за посягання на культурні цінності України та пропонуються моделі кримінально-правових норм.

Ключові слова: культурні цінності, культурна спадщина, кримінальна відповідальність.

В статье анализируются международно-правовые средства защиты культурного наследия, раскрываются проблемы ответственности за посягательства на культурные ценности Украины и подаются модели уголовно-правовых норм.

Ключевые слова: культурные ценности, культурное наследие, уголовная ответственность.

In the article the international-legal means of protection of cultural heritage are analyzed, the problems of responsibility for encroachments of the cultural values of the Ukraine are revealed, they will be given to the model of criminal– lawful n.

Key words: cultural values, cultural heritage, penal responsibility.

Вступ. Культурні цінності – це особливий вид інтелектуально-духовного скарбу, який є результатом творчого самовираження людини, має художню, історичну, етнографічну чи наукову цінність для суспільства та здатний тією чи іншою мірою задовольнити духовні й естетичні потреби розвитку освіченої людини. Сьогодні, крім загальної економічної кризи

в Україні, проблема ускладнюється кризою моралі та культури, яка часто супроводжується знищенням, розкраданням, незаконним вивезенням за межі держави й відчуженням культурних цінностей. Збереження культурної спадщини значною мірою залежить від удосконалення кримінального, процесуального й митного законодавства та практики його застосування.

Актуальність проблеми обумовлюється тим, що злочинні посягання на об'єкти, які є культурними цінностями держави, набувають усе більшого поширення. Зростає не лише кількість, а й якість вчинених злочинів, які часто стають однією зі сфер професійної злочинної діяльності, що надає таким злочинам небезпечного характеру, у свою чергу потребуючи впровадження нових форм і методів діяльності щодо попередження, протидії, розкриття та розслідування протиправних посягань на культурні цінності.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення цієї проблеми, показує, що розгляд питання протидії посяганням на культурні цінності залишається не досить системним, хоч і набирає обертів. Окремі аспекти вивчення питання культурних цінностей містяться в наукових розробках вітчизняних фахівців права, культурології та споріднених галузей знань, наприклад В. Акуленко, В. Печерського, О. Кофанова, О. Процюка, С. Щерби, С. Приданова, Я. Фурман, О. Дулова, О. Калашникової та інших [1–19]. Однак наявні розвідки не вичерпують складності проблеми, а швидше утворюють фундаментальну базу для подальшого її дослідження.

Постановка завдання. Метою роботи є висвітлення сучасного стану захисту культурної спадщини та вироблення пропозицій щодо підвищення ефективної протидії посягань на культурні цінності України.

Результати дослідження. У 1929 р. М. Реріх розробив текст проекту міжнародної угоди, яка пізніше отримала назву «Пакт Реріха» та знайшла розуміння й підтримку з боку різних видатних діячів того часу. Пакт Реріха отримав схвалення Бюро міжнародної служби музеїв та був переданий на розгляд Комісії інтелектуального співробітництва Ліги Націй. 15 квітня 1935 р. у Вашингтоні його було підписано представниками американських держав. Так він став міжнародно-правовим документом і першою угодою, цілком присвяченою проблемі захисту культурної спадщини [2, с. 18–20].

Культурні й історичні цінності мають особливе цивілізаційне значення, якому обґрунтовано приділяється особлива увага в Організації Об'єднаних Націй із питань освіти, науки та культури (далі – ЮНЕСКО), яка, відповідно до свого Статуту, покликана допомагати «збереженню, прогресу та поширенню знань, піклуючись про збереження й охорону спільної спадщини людства: книжок, творів мистецтва та інших пам'яток історичного й наукового значення» (п. 2 ст. 1 Статуту ЮНЕСКО). Під егідою цієї організації у сфері охорони культури, цінностей були укладені й набули чинності чотири універсальні акти, серед яких можна назвати Конвенцію про заходи, спрямовані на заборону й запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності 1970 р., Конвенцію про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини 1972 р., Конвенцію про міжнародне повернення викрадених чи нелегально вивезених культурних цінностей 1995 р. Україна є стороною всіх названих конвенцій ЮНЕСКО, а також Європейської культурної конвенції 1954 р.

Водночас злочинні посягання на твори мистецтва отримують усе більше поширення в усьому світі та набувають більш небезпечного, часто навіть транснаціонального характеру. Наприклад, у грудні 2000 р. троє озброєних чоловіків увійшли до Національного музею в Стокгольмі, де під загрозою застосування зброї проти охорони протягом декількох хвилин вирізали з рам три картини вартістю 36 млн доларів. З «Автопортретом» Рембрандта та картинами О. Ренуара «Юна парижанка» й «Розмова із садівником» злочинці втекли. Картину «Розмова із садівником» пізніше було знайдено поліцією в ході рядового рейду з боротьби з наркоторговцями: картина зберігалась у мішку з марихуаною. Картину П. Гогена «Дівчина біля відкритого вікна» було написано в 1888 р., а вкрали її відносно недавно – у жовтні 2012 р. Останнім часом у світі активно діють транснаціональні організовані злочинні угруповання, які спеціалізуються на «мистецькому» бізнесі, що створює додаткову загрозу для культурної спадщини України.

За останні роки скоєно щонайменше 3 тис. крадіжок творів мистецтва з музеїв України. Часто їх просто замінюють підробками, а ринок підробок нині ледь не перевершує ринок справжніх мистецьких творів.

Згідно із Законом України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» від 21 вересня 1999 р. № 1068-XIV культурні цінності (оригінальні художні твори живопису, графіки й скульптури, художні композиції, твори декоративно-прикладного та традиційного народного мистецтва, предмети музейного значення, манускрипти, унікальні й рідкісні музичні інструменти тощо) стають об'єктами підвищеного правового захисту та підлягають поверненню в Україну, якщо вони незаконно вивезені з території України чи незаконно перебувають поза її межами. Згідно зі ст. 11 Закону України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» заявлені до вивезення (тимчасового вивезення) і повернені після тимчасового вивезення культурні цінності підлягають обов'язковій державній експертизі, а відповідно до ст. 14 цього акта вивезенню з України не підлягають культурні цінності, занесені до Державного реєстру національного культурного надбання, культурні цінності, включені до Національного архівного фонду, та культурні цінності, включені до Музейного фонду України.

Що стосується протидії незаконним посяганням на культурні цінності, то в ст. 37 Закону України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» це не досить чітко визначено: «Особи, винні в порушенні законодавства України про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей, несуть відповідальність, передбачену законами України».

У різних країнах законодавство встановлює посилену відповідальність за різні посягання на культурні цінності держави. Так, у ст. 230 Кримінального кодексу Республіки Білорусь передбачається відповідальність за умисне неповернення у визначений строк на її територію історико-культурних цінностей, якщо таке повернення є обов'язковим. Стаття 190 Кримінального кодексу Російської Федерації передбачає кримінальну відповідальність за неповернення на її територію предметів художнього, історичного й археологічного надбання народів Російської Федерації та зарубіжних країн.

У ст. 201 Кримінального кодексу України (далі – КК України) передбачається кримінальна відповідальність за контрабанду культурних цінностей, тобто за їх переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю. Питання криміналізації неповернення культурних цінностей, тимчасово вивезених із території України, піднімається в юридичній літературі. Так, В. Кузнецов цілком слушно запропонував внести зміни до кримінального закону та передбачити відповідальність за неповернення культурних цінностей у ст. 184-2 «Неповернення на територію України культурних цінностей» у межах окремого розділу V-A «Злочини проти відносин у сфері охорони культурної спадщини» Особливої частини КК України [11, с. 888].

Цілком логічно буде встановити більш тяжке покарання за контрабанду чи неповернення незаконно вивезених культурних цінностей. Однак законодавець ніколи не встановлював підвищену відповідальність за контрабанду інших матеріальних цінностей (наприклад, контрабанду автомобілів марки «Запорожець»). Акцент зроблено саме на контрабанді культурних цінностей як особливого скарбу для держави. Логіка підказує, що культурні цінності потребують підвищеного захисту у зв'язку із загрозами не лише зовнішнього спрямування (контрабанда), а й внутрішнього характеру (крадіжка, грабїж, розбій, привласнення шляхом зловживання службовим становищем, навмисне знищення).

Найбільш резонансні справи в Україні – це крадіжки в Уманському краєзнавчому музеї Черкаської області, Ямпільському районному музеї образотворчого мистецтва Вінницької області (у цих музеях за 2 роки вкрали 21 картину) та з Чернігівського художнього музею в 1997 р., звідки вкрадено 13 картин на суму 3 млн доларів. Усі ці твори досі не вдалося відшукати й повернути. У цілому в Україні за останні 10 років вкрали в 9,5 рази більше творів мистецтва, ніж за попередні роки.

Сьогодні ці правопорушення підпадають під регулювання ст. 185 КК України, згідно з якою покарання залежить не стільки від суспільної небезпечності, скільки від масштабів завданого збитку.

Під час постановки питання щодо криміналізації будь-якого діяння має дотримуватись принцип співмірності, схожий із застосовуваним у кримінальному процесі відповідно до рішень Європейського суду з прав людини принципом пропорційності (мета є вагомою, засіб її досягнення – найменш обтяжливим у конкретних умовах), а також повинна забезпечуватися засада економії репресії. Принцип співмірності позитивних і негативних наслідків криміналізації стверджує, що наскільки б небезпечною не була та чи інша поведінка, її криміналізація ніколи не може розглядатись як абсолютне благо, а завжди являє собою жертвування одними інтересами суспільства заради інших, більш значущих [10, с. 220]. На думку окремих авторів, передбачення кримінальної відповідальності за посягання на об'єкти культурної спадщини відповідає підставам і принципам криміналізації, є необхідним та обґрунтованим кроком законодавця [3, с. 230–231].

Прикметно, що в Кодексі України про адміністративні правопорушення посягання на такі об'єкти виділено в окрему норму – ст. 92 «Порушення вимог законодавства про охорону культурної спадщини».

На нашу думку, у КК України доцільно з розділу III «Злочини проти волі, честі та гідності особи» такі норми, як «Незаконне позбавлення волі або викрадення людини», «Захоплення заручників», «Експлуатація дітей», перенести до розділу V «Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина», а норми «Підміна дитини», «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо передачі людини» – до розділу XII «Злочини проти громадського порядку та моральності».

Відповідно, розділ III доцільно назвати «Посягання на об'єкти культурної спадщини». Для нього пропонуємо такі моделі норм:

«Стаття 146. Крадіжка об'єктів, що мають культурну чи історичну цінність, привласнення або заволодіння такими шляхом зловживання службовим становищем, грабежу та розбою.

1. Таємне викрадення об'єктів, що мають культурну чи історичну цінність, привласнення, розтрата або заволодіння такими шляхом зловживання службовим становищем, грабежу чи розбою карається штрафом у шестикратному розмірі викраденого або позбавленням волі на строк від трьох до семи років із конфіскацією майна.

2. Привласнення об'єктів, що мають культурну чи історичну цінність, шляхом зловживання службовим становищем карається штрафом у десятикратному розмірі викраденого або позбавленням волі на строк від чотирьох до десяти років із конфіскацією майна та з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк від шести місяців до трьох років.

3. Заволодіння об'єктами, що мають культурну чи історичну цінність, шляхом грабежу та розбою карається позбавленням волі на строк від шести до дванадцяти років із конфіскацією майна.

4. Крадіжка об'єктів, що мають культурну чи історичну цінність, привласнення або заволодіння такими шляхом зловживання службовим становищем, грабежу й розбою, здійснене в особливо великому розмірі, карається позбавленням волі на строк від десяти до дванадцяти років або довічним ув'язненням із конфіскацією майна».

«Стаття 147. Контрабанда об'єктів, що мають культурну чи історичну цінність.

1. Контрабанда об'єктів, що мають культурну чи історичну цінність, тобто переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю, карається позбавленням волі на строк від п'яти до семи років із конфіскацією предметів контрабанди та з конфіскацією майна.

2. Та ж дія, вчинена за попередньою змовою групою осіб або особою, раніше судимою за злочин, передбачений цією статтею, або службовою особою з використанням службового становища, карається позбавленням волі на строк від шести до дванадцяти років із конфіскацією предметів контрабанди та з конфіскацією майна».

Додатково в розділі III КК України мають бути викладені норми, що передбачатимуть відповідальність за умисне нищення, руйнування чи псування пам'яток історії та культури, а також інші кримінальні правопорушення у сфері охорони культурної спадщини.

Висновки. Таким чином, необхідне посилення кримінальної відповідальності за посягання на культурні цінності й об'єкти культурної спадщини. У КК України в окремій главі доцільно окремо викласти такі норми, як «Крадіжка об'єктів, що мають культурну чи історичну цінність, привласнення або заволодіння такими шляхом зловживання службовим становищем, грабежу та розбою», «Умисне нищення, руйнування чи псування пам'яток історії та культури», «Пошкодження або знищення предметів і документів, що мають історичну, наукову або культурну цінність», «Контрабанда предметів, що мають історичну, наукову або культурну цінність», «Неповернення на територію держави предметів художнього, історичного й археологічного надбання України».

Перспективи подальших наукових пошуків у цьому напрямі полягають у розробці алгоритмів розслідування злочинів і кримінальних правопорушень, пов'язаних із посяганнями на культурні цінності та об'єкти культурної спадщини.

Список використаних джерел:

1. Акуленко В. Міжнародне право охорони культурних цінностей та його імплементація у внутрішньому праві України : [монографія] / В. Акуленко. – К.: ТОВ «ВО «Юстініан», 2013. – 616 с.
2. Александров Е. Международно-правовая защита культурных ценностей и объектов / Е. Александров. – София : София Пресс, 1978. – 144 с.
3. Асейкін Р. Підстави та принципи криміналізації посягання на об'єкти культурної спадщини України / Р. Асейкін // Ученые записки Таврического национального университета имени В.И. Вернадского. Серия «Юридические науки». – Т. 24(63). – 2011. – № 1. – С. 225–231.
4. Гайворонський Є. Контрабанда культурних цінностей: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Є. Гайворонський. – К., 2009. – 200 с.
5. Дьомін Ю. Про необхідність вдосконалення законодавства щодо порядку переміщення через митний кордон України культурних цінностей / Ю. Дьомін, О. Кравченко // Вісник прокуратури. – 2001. – № 7. – С. 30.
6. Калашникова О. Основи мистецтвознавчої експертизи та вартісної оцінки культурних цінностей : [підручник] / О. Калашникова. – К., 2006. – 250 с.
7. Калининская Я. Уголовная ответственность за уничтожение или повреждение памятников истории и культуры : дисс. ... канд. юрид. наук / Я. Калининская. – М., 2008. – 190 с.
8. Каткова Т. Діяльність ОВС України з питань захисту культурної спадщини: адміністративно-правові аспекти : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Т. Каткова. – Х., 2008. – 213 с.
9. Кофанова О. Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинних посягань на культурні цінності : [метод. рекомендації] / О. Кофанова – К., 2006. – 220 с.
10. Кудрявцев В. Основания уголовно-правового запрета: криминализация и декриминализация / В. Кудрявцев. – М. : Наука, 1982. – 304 с.
11. Кузнецов В. Кримінально-правова охорона громадського порядку та моральності в українському вимірі : [монографія] / В. Кузнецов. – К. : ТОВ НВП «Інтерсервіс», 2012. – 908 с.
12. Марко В. Поняття і суспільна небезпечність контрабанди історичних та культурних цінностей / В. Марко // Митна справа. – 2010. – № 1(67). – С. 45–49.
13. Міщенко М. Щодо криміналізації неповернення культурних цінностей / М. Міщенко // Актуальні сучасні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції : матер. II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17 травня 2013 р.). – Х. : Золота миля, 2013. – С. 160–163.
14. Міщенко М. Кримінально-правова охорона культурних цінностей в історії українського законодавства / М. Міщенко // Держава і право. – 2011. – Вип. 54. – С. 544–549.
15. Пискунова Е. Криминалистическое обеспечение расследования преступлений в сфере искусства: судебно-искусствоведческая экспертиза : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук / Е. Пискунова. – М., 2013. – 210 с.

16. Преступления, посягающие на культурные ценности России: квалификация и расследование / [С. Приданов, С. Щерба] ; отв. ред. С. Припаднов. – М., 2002. – 200 с.
17. Процюк О. Контрабанда культурних цінностей: проблеми кваліфікації / О. Процюк // Підприємництво, держава і право. – 2003. – № 8. – С. 89–91.
18. Тертишник В. Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України / В. Тертишник. – К. : Алерта, 2014. – 768 с.
19. Ужва Л. Суспільна небезпечність контрабанди культурних цінностей як визначальна ознака злочину / Л. Ужва, В. Петренко // Науково-практична інтернет-конференція (14 травня 2013 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=521%3A100513-00&catid=70%3A50513&Itemid=86&lang=ru.
20. Уголовно-правовая охрана предметов и документов, имеющих историческую, научную, художественную или культурную ценность : [практ. пособие] / [С. Щерба, С. Приданов] ; отв. ред. С. Щерба. – М. : ЮрИнфоР, 2000. – 300 с.

